

Иван Вазов

Срещите ми с Любена

Каравелов

Спомени

Никога не се изличава из паметта ми тоя висок, приведен малко, с голяма глава и черна рунтава брада човек; виждам и сега тъмножълтото му татарско лице, с широко чело, с черни, умни, блестящи очи, де-то светеше кротък поглед, с дебелите бърни и ироническа усмивка на тях, която даваше главното изражение на физиономията му.

Пръв път видях Любена в Букурещ на 1876 г. скоро след заминаването на Ботева с четата му за България. Отидохме при него заедно с пловдивския книжар г. Манчева, емигрант като мене. Тоя момент беше тъкмо един от най-тежките в живота на Каравелова. Аз отивах да навестя не Каравелова вожда и ръководителя на емиграцията, кумира на хъшовете, любимия и слушания народен трибун, окръжения с обаяние неукротим революционер, а Каравелова отхвърления, пренебрегнатия, почти мразения от емиграцията в Букурещ и в Румъния. По това време той бе изолиран, напуснат от предишните си обожатели и привърженици на идеите му. Въз името му се сипеха клюки и инсинуации. Тежки обвинения по неговата народнообществена деятелност, които аз няхах възможност ни да проверя, ни да оценя, бяха причинили това охлаждаване на тамошното общество към знаменития деятел. Между другите причини на това беше неговото странене от революционния кипеж, обхващал всичко по онова време, и пораслият престиж на Ботева, отишел да умре за свободата на България и приложил на дело проповедите си, когато Любен като че беше се отрекъл от своите, формулирани в прочутото му двустихие:

Свободата не ще екзарх –
иска Караджата.

Защото още от миналата година Любен ненадейно бе прекратил в „Свобода“, с който искаше свобода и революция, и подхванал хрисимото списание „Знание“, с което проповядваше наука и умствено повдигане. Той бе зарязал всяка революционна дейност тъкмо когато революцията, пламнала в Босна и Херцеговина, заразяваше вече и България, нащрек настръхнала, готова при първи позив да развее знамето на свободата. Кои бяха съкровенията причини на тая еволюция у Каравелова, не знам, но то му бе повредило много. Емиграцията бе си позволила лесно да забрави големите прежни заслуги на Каравелова и бе обърнала всецяло погледа си към Ботева, който, ученик най-предан негов, после съперник, после враг, бе омагьосал с личността си и с младежкия си революционен плам умовете; а когато Ботев загина във Врачанския балкан, при

„Волът“, положението на Любена стана съвсем незавидно. Неговото явно униние, което повечето считаха равнодушие към народните идеали, не му се прощаваше. И около него беше се образувала пустиня.

На аз, пресен гост в Букурещ и чужд на местните страсти и недоразумения, отивах при Каравелова пълен с удивление към него, обладан от почит, що ми вдъхваше тоя светъл и обширен ум, този нервозен талант, този поет, този злъчен и силен критик, чиито съчинения гълтах жадно, доде бях в България.

Квартирата и печатницата на Любена бяха на един отстранен край на улица „Мошилор“. Влязохме с г. Манчева в една широка, тъмна и тъжна стая, дето всичко беше в голяма безредица, зле осветлявана през оплесканите прозорци, що гледаха на калната улица. Там ни посрещна Каравелов с разрошавена коса, облечен в синя блуза, нацапана, както и панталоните му, с типографско мастило.

Дотогава непознати с него, ние се срещнахме като добри познайници. Полето на литературата, в която той боравеше властно, като пълен господар, а аз едвам още пристъпях боязливо, като неуверен ученик, ни бе сближило. Той ме прие приветливо и просто. Неговата блага усмивка не падаше от лицето му през всичкото време на беседата ни. Той говореше непрестанно – като Ботева и той беше словоохотлив – със своя тъп, незвучен, ситен глас. Въпреки очакването ми да найда в него човек душевно угнетен, той беше весел. Засягаше всичките въпроси: политика, литература, събитията в България, с една голяма леснина и остроумие, пъстрейки речта си с нетърсени духовитости и глуми. Както и Ботев, той обладаваше изкуството да пленява събеседника си със своята жива, умна, лека реч. Само че поривитостта и жарът на Ботева у него се заместяха от благостта на характера и от природната простота и добродушие, които учудваха у безпощадния бичувач в „Знаеш ли ти кои сме?“.

Тия критически статии, печатани във всеки брой на „Знание“, бяха напоени със злъчен хумор и с отровен сарказъм против нещастните автори, които имаха злополучието да паднат под критическата стърга на Каравелова. Повечето от тях – бездарни или слаби стихотворци – замлъкнаха завинаги под този удар. Защото авторитетът на Каравелова в областта на критиката беше неодолим, неоспоряван. Истина, той често се оставяше на личните си чувства и с еднаква лютина блъскаше онова, което беше бездарно и пошло, и онова, което трябва да се насърчи. Така той изливаше гнева си и на цариградското списание „Читалище“, и на браилското „Периодическо списание“, инициативи добри и достойни за

подкрепа. В тях той не щадеше и не одобряваше почти нищо. Дриновите исторически изследвания в последното списание той наричаше „исторически дрипели“! Младите поети с туптящи от страх сърца очакваха отзива му за стихотворенията си и щом си зърнеха името в рубриката „Знаеш ли ти кои сме?“ – изпитваха чувството на човек, чиято глава е овряна в гилотината... Не ща да скрия, че и аз, който бях печатал вече първите си поетически опити в горните списания, с известна тревога разтварях всяка нова книжка на „Знание“ и погледвах в ужасното чистилице „Знаеш ли ти кои сме?“. Но Каравелов нищо не спомена за мене. По-после се научих от г. Велика Попов (сега живущ в Хасково,) че при появляването на „Борът“, когато някой си българин попитал Каравелова няма ли да ме „понакастри“, той отговорил кратко:

– Него трябва да го пазим.

Макар и весел на вид, Каравелов трябваше силно да страда от нравствената усамотеност, в която се намиреше. Безграничното му честолюбие бе зле уязвено. Той се готвеше да напусне Букурещ и да иде в Белград, дето митрополит Михаил го бе поканил да живее в дачата на лозето му. Любен бързаше да се вдига и бе продал за нищожна цена на г. Манчева освен телата на „Знание“ всичките си издания: буквари, поучителни книжки и педагогически брошури, със списването на които бе се занимавал през последните две години. Съобразителният г. Манчев, за да прокара по-лесно тия издания и за да ги тури в хармония с героическата епоха, беше им одрал кориците и турил нови с наименование *Сокол* (която птица у славяните е емблема на юначество)!

Каравелов обаче дочака в Букурещ и обявяването на сръбско-турската война. И в тоя случай той остана чужд на всеобщото въодушевление и не взе почти никакво участие в трескавата дейност, която развиваха двата комитета – „стария“ и „младия“ – по изпращане доброволци на бойното поле в Сърбия. Той наскоро след това отиде в Белград и вече се не чу за него нищо.

Каравелов се появи пак в Букурещ на другата година, 1877, при отварянето на руско-турската война, и там се видяхме с него. Намерих го бодър и весел, пак такъв шегобиец и добряк. Мисля, че беше повикан от руската главна квартира, защото се навърташе при полковник Паренсова и княза Черкаски заедно с други българи от Русия: Дрянов, Станишев, Пашов и др.

Ние често се срещаме при масите на едно от главните кафенета на улица „Поду Могушой“ (сега Calea Victoriei, дето идеха и Стефан Стамболов, Олимпий Панов и другите членове на разтурения букурещки

централен благотворителен комитет („младия“). При тия срещи Каравелов, както обикновено речовит и приятен събеседник, даваше тона на разговора. Той особено ни размиваше с любимата си тема: какво ще прави в освободена България. И той ни разправяше следующето си възделение: да бъде назначен пазач на пловдивския мост и да събира даждието по пет пари от минувачите. Той изобразяваше тая си роля с такъв хумор, с такава духовитост и смирение, щото винаги извикваше гръмогласни смехове.

Аз скоро се разделих с него, изпратен на служба „преводчик“ в току-що освободения Свищов. Видях го само на 1878 год. в Русе, дето бях преместен при губернатора генерал Золотарева. Каравелов бе пристигнал с печатницата си там. Той ме намери в канцеларията и ми се видя твърде уморен и отслабнал. Той ми обади, че има намерение да основе вестник „Основа“ в Търново, и ми предложи да стана редовен сътрудник, което аз приех на драго сърце.

Но вестникът не се захвана: немилостивата болест, която отдавна глождеше организма на Любена и която по-после го завлече в гроба, го търти на леглото, за да не стане вече. При честите навестявания, които правех на болния, аз със скръб забелязах успеха на недъга му, лицето му измършавяваше, силите му слабееха, разширените му очи блещяха с трескав огън. Бедният, въпреки силните страдания и очевидността на неминуемата трагическа развязка на болестта му пак хранеше надежда да живее и ни говореше за „Основа“ и заедно проектирахме програмата на вестника, който трябваше да бъде политико-литературен, с либерална насока. И погледът му ставаше по-блестящ при мисълта за тая нова деятелност, която щеше да развие във възроденото отечество.

На 29 януарий (1879 г.) Любен се помина. Той бе изпратен и оплакан от целия град до гроба си, дето между другите държа надгробна реч и един руски офицерин, реч, пламенна и дълбоко прочувствена, която покърти всичките сърца.

Любена закопаха до гроба на Караджата.

С него заедно отидоха в земята и мечтите му да служи изново на освободеното отечество, което беше тъй много длъжно на горещото му слово, да пригответи борбата, що доведе избавлението му, отидоха безвременен в гроба и великият дух, и великите нравствени сили на знаменития син на България, тъй много нужни за зиждителната работа в новия ѝ политически живот.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Надежда Владимирова

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/4201>]